

1501. toplantı, 11-13 Haziran 2024 (DH)

İnsan Hakları

H46-36 Ülke grubu v. Türkiye (Başvuru No. 39437/98)

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının icrası

Referans belgeler

DH-DD(2024)346, DH-DD(2023)410, CM/ResDH(2007)109, CM/ResDH(2009)45, CM/Del/Dec(2023)1468/H46-36

Başvuru No	Dava ismi	Karar tarihi	Kararın kesinleştiği tarih	Sınıflandırma kategorisi
39437/98	ÜLKE	24/01/2006	24/04/2006	Karmaşık sorun ve acil bireysel önlemler
43965/04	ERÇEP	22/11/2011	22/02/2012	
9078/06	TARHAN	17/07/2012	17/10/2012	
14017/08	BULDU VE DİĞERLERİ	03/06/2014	03/09/2014	

Dava konusu

Bu davalar, Türk vatandaşı olan her erkeğin askerlik hizmetini yerine getirmesini zorunlu kılan ve vicdani gerekçelerle herhangi bir istisnanın mümkün olmadığı bir mevzuatın uygulanmasıyla ilgilidir. Başvuranlar, askeri üniforma giymeye ve askerlik hizmeti yapmaya vicdani nedenlerle karşı çıkan pasifistler (savaş karşıtları) ve Yehova Şahitleridir.

Mahkeme, başvuranlara karşı tekrarlanan cezai kovuşturmaların ve sürekli yeni kovuşturma riskinin korku, ızdırap ve savunmasızlık duygularına yol açtığına ve onları neredeyse "sivil ölüme" varan gizli bir yaşam sürmeye zorladığına, ve bu nedenle aşağılayıcı muamele teşkil ettiğine karar vermiştir (*Ülke, Savda, Feti Demirtaş, Buldu ve Diğerleri, Enver Aydemir ve Tarhan* davaları) (Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlali).^{1 2}

Ayrıca Mahkeme, askerlik hizmetine muhalefet etmenin, orduda hizmet etme yükümlülüğü ile kişinin vicdani veya derin ve samimi bir şekilde benimsediği dini veya diğer inançları arasında ciddi ve aşılabilir bir çatışmadan kaynaklanması halinde, 9. maddenin garantilerinden yararlanmak için yeterli ikna edicilik, ciddiyet, tutarlılık ve öneme sahip bir kanaat veya inanç oluşturduğunu, ve başvuranların vicdani retçi statüsüne hak kazandıklarını Türk hukuku kapsamında ortaya koyma imkanının bulunmamasının bu hakkın ihlali anlamına geldiğini belirtmiştir (*Ercep, Savda, Feti Demirtaş, Buldu ve Diğerleri ve Tarhan*). Mahkeme, bu bağlamda, Türkiye'de zorunlu askerlik hizmetine alternatif bulunmadığına da dikkat çekmiştir (9. madde ihlali).

Kararın icra aşaması

Komite'nin 1468. toplantısında (Haziran 2023) (DH) kabul edilen kararlarına cevaben, yetkililer esas olarak önceki bildirimlerini (DH-DD(2021)775 ve DH-DD(2023)410) tekrarlamış ve aşağıda özetlenen bilgileri (DH-DD(2024)346) sunmuşlardır.

¹ *Enver Aydemir* davasında Mahkeme ayrıca, başvuranın tutukluluğu sırasında kötü muameleyle maruz kalması ve bu konuda etkili bir soruşturma yürütülmemesi nedeniyle 3. maddenin esasen ve usulden ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu konular *Batı ve Diğerleri / Türkiye* grubu kapsamında incelenmektedir.

² *Feti Demirtaş, Savda ve Buldu ve Diğerleri* davaları, vicdani retçileri yargılayan askeri mahkemelerin bağımsız ve tarafsız olmaması nedeniyle adil yargılanma hakkının ihlal edildiğine ilişkindir. Konu, *Ergin/Türkiye (No. 6)* davası kapsamında incelenmiştir (bkz. Nihai Karar CM/ResDH(2019)148).

Bireysel önlemler

Komite son kararında, Osman Murat Ülke, Yunus Erçep ve Ersin Ölgün isimli üç başvuranın hala yoklama kaçağı olarak kabul edilmelerinden ve dolayısıyla cezai ve idari kovuşturma tehdidinin yanı sıra "sivil ölüm" durumuyla da karşı karşıya kalmaya devam etmelerinden derin üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Komite, Mehmet Tarhan hakkındaki cezai kovuşturmanın 2005 yılından beri devam ettiğini ve Barış Görmez'in anayasal şikayetinin de derdest olduğunu kaydetmiştir. Komite, Mahkeme tarafından tespit edilen ihlallerin tüm olumsuz sonuçlarının tüm başvuranlar açısından hızla ortadan kaldırılmasını sağlamak için gerekli önlemleri almayı güçlü bir şekilde yetkililere tavsiye etmiştir.³

Yetkililer tarafından sağlanan en son bilgilere göre Osman Murat Ülke, Yunus Erçep ve Ersin Ölgün⁴ halen askerlik yükümlülüğü altındadır. Mehmet Tarhan hakkında daha önce başlatılan ceza davası, ifade vermek üzere yerel mahkemeye gelmediği için devam etmektedir. Barış Görmez'in askeri bir suçtan mahkumiyetine ilişkin Anayasa Mahkemesi'ne yaptığı bireysel başvuru halen derdesttir. Başvuranların hiçbirinin sabıka kaydı bulunmamaktadır.

Genel önlemler

Komite'nin 2020 ve 2023 yıllarında bu davalara ilişkin son incelemelerinden önce yetkililer, 2019 yılında kabul edilen ve zorunlu askerlik süresini 12 aydan altı aya indiren ve ayrıca yükümlülerin sabit bir ücret ödemeleri karşılığında askerlik hizmetini yalnızca bir aya indirmelerine de olanak tanıyarak "bedelli askerlik" seçeneğini getiren 7179 sayılı Kanun hakkında Komite'yi bilgilendirmiştir.⁵

Her iki durumda da Komite, bu tür bir "bedelli askerlik" uygulaması ve zorunlu askerlik süresinin azaltılmasının, Mahkeme tarafından bu davalarda tespit edilen temel sorunları giderebilecek zorunlu askerlik hizmetine bir alternatif teşkil etmediğini kaydetmiştir. Bu nedenle Komite, Ülke kararının verildiği 2006 yılından bu yana gelecekte benzer ihlallerin önlenmesi için hedeflenen tedbirlerin alınması konusunda ilerleme kaydedilmemiş olmasından duyduğu derin üzüntüyü ifade etmiş ve yetkilileri, bu davaların bir sonraki incelemesinden önce, Mahkeme'nin bu gruptaki tespitlerini ele alacak somut yasal değişiklik önerilerini içeren bir eylem planı sunmaya davet etmiştir. Son incelemesinde Komite ayrıca, genel tedbirlerin olumlu şekilde değerlendirilmesine olanak tanıyan somut bilgilerin yokluğu durumunda, Sekreteryaya, mevcut toplantıda değerlendirilmek üzere, bir ara karar taslağı hazırlaması talimatını vermiştir.

Yetkililer son bildirimlerinde, zorunlu askerlik hizmetinin süresinin azaltılması ve bedelli askerlik uygulamasının başlatılmasına ilişkin önceki bildirimlerini yinelemiştir.

Yetkililer, vicdani retçi olduğunu belirten kişi sayısının, yani 152 kişinin, Komite'nin son incelemesinden bu yana değişmediğini kaydetmiştir.

Yetkililer ayrıca yeni İnsan Hakları Eylem Planı ve yeni Yargı Reformu Strateji Belgesi'nin hazırlanması, Adalet Akademisi'nin hakim ve savcılarının bilinçlendirilmesindeki rolü, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkı ve Hakim ve Savcılarının Terfi Esaslarına İlişkin Genelge hakkında bilgi vermiştir.

Buldu ve Diğerleri davasında yapılan Kural 9.1 bildirim (DH-DD(2024)451) ve yetkililerin cevabı (DH-DD(2024)579)

Bu davadaki başvuranlardan biri (Ersin Ölgün), halen askerlik hizmetini yerine getirme yükümlülüğü altında olup, Komite'nin bu grupla ilgili son incelemesinden bu yana, yoklama kaçağı olduğu gerekçesiyle başka bir soruşturma ve mahkumiyete maruz kalmıştır. 17 Ekim 2023 tarihinde, başvuran 56.421,18 TL (yaklaşık 1.900 Euro) para cezasına çarptırılmıştır. İtirazları yerel mahkemeler tarafından Mahkeme'nin kararı dikkate alınmaksızın reddedilmiştir. Başvuranın Anayasa Mahkemesi'ne 22 Ocak tarihinde yaptığı bireysel başvuru halen derdesttir.

Yetkililer cevaplarında, başvuranın hala askerlik hizmetini yerine getirme yükümlülüğü altında olduğunu yinelemiştir. Ayrıca, başvurana 17 Ekim 2023 tarihinde yoklama kaçağı olduğu gerekçesiyle idari para cezası uygulandığını, bireysel başvurusunun Anayasa Mahkemesi önünde derdest olduğunu ve gelişmeler hakkında Komite'yi bilgilendireceklerini belirtmişlerdir.

³ Komite, mevcut gruba ilişkin son incelemesinde *Enver Aydemir*, *Feti Demirtaş* ve *Savda* davalarının icrasının denetimini sonlandırmıştır (CM/ResDH(2023)145).

⁴ *Buldu ve Diğerleri* davası.

⁵ 2024'ün ilk altı ayı için belirlenen miktar yaklaşık 5.270 Avro'dur.

İfade Özgürlüğü Derneği (İFÖD) (DH-DD(2023)1460) ve Avrupa Yehova Şahitleri Derneği tarafından yapılan Kural 9.2 bildirimleri ile yetkililerin cevabı (DH-DD(2024)574)

STK'lar, Anayasa Mahkemesi'nin vicdani retçiler ve pasifistler tarafından yapılan bireysel başvurularla ilgili karar vermediği iddiasını eleştirdi. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının artık etkili bir iç hukuk yolu olarak kabul edilemeyeceğini, zira 2012 yılında bireysel başvuru mekanizmasının yürürlüğe girmesinden bu yana yüksek mahkemenin bu konuda bir karar vermediğini savundular. STK, argümanlarını desteklemek için, 2021 yılında Vicdani Ret Derneği tarafından Komite'ye sunulan ve 2012 ile Nisan 2021 arasında vicdani retçiler tarafından Anayasa Mahkemesi'ne en az 45 bireysel başvuru yapıldığını gösteren verileri tekrarlamıştır. STK, yetkililerin vicdani retçilerin yasal statülerinin tanınması için mevzuat değişikliği yapılması ihtiyacını göz ardı ettiklerine dikkat çekmiştir.

Avrupa Yehova'nın Şahitleri Derneği ayrıca Nisan 2019'dan Nisan 2024'e kadar en az 26 Yehova Şahidinin askerlik hizmetini reddettiği için para cezasına çarptırıldığını, 18'inin firarla suçlandığını, bazılarının mahkum edilerek cezalandırıldığını ve 2004'ten bu yana 46'sının hala yoklama kaçağı olarak kabul edildiğini belirtmiştir.

Yetkililer yanıtlarında, esas olarak eylem planında verilen bilgileri tekrarlamış ve burada yer alan tedbirleri özetlemişlerdir. Ayrıca, kararların icrası kapsamının dışında kaldığını ve spekülasyon niteliğinde olduğunu düşündükleri bu başvurularda dile getirilen konular hakkında yorum yapmak istemediklerini de belirtmişlerdir.

Sekreteryanın analiziBireysel önlemler

Komite, Osman Murat Ülke, Yunus Erçep ve Ersin Ölgün'ün hala yoklama kaçağı olarak kabul edilmelerinden, cezai ve idari kovuşturma tehdidinin yanı sıra günlük yaşamlarında "sivil ölüm" anlamına gelen çok sayıda kısıtlamayla karşı karşıya kalmaya devam etmelerinden duyduğu derin üzüntüyü bir kez daha ifade edebilir. Aynı zamanda Komite, Ersin Ölgün'ün Aralık 2023'te askerlik hizmeti yoklamasını yaptırmadığı için bir kez daha para cezasına çarptırılmasından duyduğu üzüntüyü ifade edebilir ve yetkilileri, başvuran tarafından ödenmiş para cezasının iptali veya geri ödenmesi hakkında bilgi vermeye davet edebilir.

Mehmet Tarhan hakkında açılan ceza davasının 2005 yılından bu yana usuli gerekçelerle devam ediyor olması ve Barış Görmez tarafından Anayasa Mahkemesi önünde başlatılan sürecin halen derdest olması üzüntü vericidir.

Bu başvurularla ilgili olarak *restitutio in integrum*'un sağlanması amacıyla yetkililerin, Mahkeme tarafından tespit edilen ihlallerin tüm olumsuz sonuçlarının hızlı bir şekilde ortadan kaldırılmasını sağlamak için, askerlik hizmetini yerine getirme yükümlülükleriyle ilgili olarak haklarında devam eden her türlü yargılama ve soruşturmanın sona erdirilmesi, yargılamalarla ilgili tutuklama kararlarının kaldırılması, ödenmemiş idari para cezalarının iptal edilmesi ve ödenmiş olanların geri ödenmesi gibi gerekli tüm tedbirleri almaları gerektiği hatırlatılmaktadır. Ayrıca yetkililer, başvuruların artık yoklama kaçağı olarak herhangi bir takibata maruz kalmamalarını sağlamak için gerekli tedbirleri almalıdır. Komite, yetkilileri bu konuda bilgi vermeye davet edebilir.

Genel önlemler

2007 ve 2009 yıllarında kabul edilen iki ara karara ve yetkililere, benzer Sözleşme ihlallerini önlemek için gerekli yasal değişiklikleri yapmaları yönünde Komite tarafından tekrarlanan çağrılarına rağmen, bu grupta yer alan davalarda verilen kararların uygulanması için yetkililer tarafından herhangi bir yasal değişiklik önerilmemiş veya öngörülmemiş olması derin üzüntü kaynağıdır.

Yetkililer, "bedelli askerlik" ve zorunlu askerlik süresinin kısaltılmasına atıfta bulunmaya devam etmektedir, ancak bunlar zorunlu askerlik hizmetine bir alternatif sunmamaktadır. Dolayısıyla, iç hukuk düzeni, kişinin mahkumiyetleri nedeniyle askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddetmesinden kaynaklanan durumlarla başa çıkmak için uygun bir yol sağlamakta yetersiz kalmakta ve bu kişileri bitmek bilmeyen bir dizi soruşturma ve cezai mahkumiyet riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır.⁶ Dahası, yetkililer tarafından sunulan tedbirlerin hiçbiri zorunlu askerlik hizmetine alternatif bir kamu hizmeti sağlama kapasitesine sahip değildir.⁷ Bu tedbirler, vicdani retçilerin statülerini belirlemelerini sağlayacak etkili bir mekanizmanın yokluğu sorununu da ele

⁶ Ülke/Türkiye, § 61.

⁷ Erçep/Türkiye, § 63.

almamaktadır.⁸ Devam eden cezai soruşturmaların yarattığı ızdırıp ve tutuklanma riski nedeniyle ihlalin süreklilik arz etmesi, durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır.

Üye Devletlerin takdir marjı göz önünde bulundurularak, Türk makamları, vicdani nedenlerle askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddedenler için alternatif bir hizmetin bulunmaması nedeniyle 9. maddenin ihlal edildiğini tespit eden kararlara uymak amacıyla yakın zamanda bu tür mekanizmaları uygulamaya koyan⁹ veya uygulamaya koymakta olan¹⁰ üye Devletlerin deneyimlerinden ilham almaya teşvik edilebilir. Mahkeme tarafından tespit edilen eksiklikleri gidermenin tek yolu, askere alınanlara vicdani retçi statüsü ve sivil nitelikte alternatif bir hizmet hakkı tanıyan bir mekanizma getirmek olacaktır.

Bu nedenle Komite, yetkililere, başvuruların Sözleşme kapsamındaki haklarının ihlaline son vermek için gerekli tüm önlemleri daha fazla gecikmeden almayı ve benzer Sözleşme ihlallerini önlemek için gerekli yasal veya diğer reformları hızla kabul etmeyi güçlü bir şekilde tavsiye edebilir.

Komite, yetkilileri ilgili yasal çerçeveyi de gözden geçirerek yeni İnsan Hakları Eylem Planı ve yeni Yargı Reformu Strateji Belgesi'nin kapsamında, Mahkeme'nin mevcut dava gruplarındaki bulgularını ele alacak şekilde düzenleme yapmaları konusunda teşvik edebilir.

Bir Ara Kararın Kabul Edilmesi Teklifi

Bu davaların son incelenmesinden bu yana herhangi bir ilerleme kaydedilmemesi nedeniyle ve Komite'nin Haziran 2023 tarihli kararına uygun olarak, Komite'ye Sekretarya tarafından hazırlanan ve bu Notlara ekli olan ara karar taslağının kabul edilmesi önerilmektedir.

Finansman: SAĞLANDI

⁸ Savda/Türkiye, § 100.

⁹ Bayatyan/Ermenistan (23459/03), bkz. CM/ResDH(2020)214 sayılı Nihai Karar.

¹⁰ Mushfig Mammadov ve Diğerleri/Azərbaycan (14604/08).